

**ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені І. МЕЧНИКОВА**

ІВАНОВА Олена Андріївна

УДК 882 (092) ПАСТЕРНАК

ХУДОЖНИЙ СВІТ ПАСТЕРНАКА-ЛІРИКА

Спеціальність 10.01.02 – російська література

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Одеса – 2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському національному університеті ім.ІІ. Мечникова

Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник -

кандидат філологічних наук, доцент

Черноіваненко Євген Михайлович,

Одеський національний університет ім.ІІ. Мечникова,

доцент кафедри теорії та методики

викладання літератури

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор

Газизова Аміна Абдулаївна,

Московський педагогічний державний університет,

професор кафедри російської літератури ХХ століття;

кандидат філологічних наук, доцент

Сауленко Людмила Лук'янівна,

Одеський державний політехнічний університет,

доцент кафедри культурології.

Провідна установа - Київський національний університет

імені Тараса Шевченка, кафедра російської літератури,

Міністерство освіти і науки України,

м. Київ.

Захист відбудеться “26” жовтня 2000 року о 13.30 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.051.02 в Одеському національному університеті ім.ІІ. Мечникова за адресою: 65058, м.Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд.91.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Одеського національного університету ім.ІІ. Мечникова (65057, м.Одеса, вул. Преображенська, 24).

Автореферат розісланий “19” вересня 2000 року.

Виконуючий обов'язки вченого секретаря

спеціалізованої вченої ради

Тхор Н.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність роботи. У представленому дослідженні розглядається лірика Б.Пастернака як художній світ, і присвячене воно вивченню даної поетичної системи виключно в зазначеному ракурсі. Вбачається, що подібний кут зору є особливо репрезентативним для вивчення своєрідності будь-якого художнього явища, відтак залишається актуальним для літературознавства, що продовжує пошуки продуктивних методів аналізу результатів творчої діяльності митців. Осмислення художньої системи Пастернака-лірика як неповторного мистецького витвору з виявленням тих якостей, котрі визначають його художню цінність, вельми важливе для історико-літературної науки. За останній час її збагачено доволі серйозними і глибокими знаннями про унікальність художнього досвіду поета, але водночас не позбавлено необхідності нового осягнення цього явища, потреби нового вирішення вже поставлених питань та знаних проблем.

Борис Пастернак безперечно належить до тих персоналій історії словесності, котрим у літературному процесі нинішнього століття відведено головні ролі. Однак, залишаючись органічним у загальнокультурному контексті ХХ століття, він являє собою поодинокую постать завдяки так званій “фатальній оригінальності” (кажучи словами самого поета), а його творчість, перебуваючи в спектрі найактуальніших тенденцій розвитку сучасної літератури, прикметна найвищим ступенем художньої своєрідності, що спонукає дослідників до все нових осягнень цього феномену.

Рецепції творчого доробку Пастернака свідчать, що актуальність митця в сучасному літературознавстві забезпечується не лише статусом одного з найвизначніших російських письменників ХХ століття, не тільки світовими масштабами таланту, але передусім тим, що його мистецтво усвідомлюється як невичерпний матеріал і для історико-літературних, і для теоретико-методологічних висновків та узагальнень. Прикметно, що помітні своєю значущістю події в літературознавчому процесі нерідко виявлялися спродукованими вивченням творчості саме цього митця, що збагатило філологію не лише науковими спостереженнями над пастернаківською художньою системою, але й оновленням розвитку теоретико-літературознавчої думки (В. Топоров, І.Смирнов, А. Жолковський).

Естетична цінність творчої спадщини Пастернака очевидна для сучасної науки, в якій є чимала кількість серйозних та глибоких досліджень створеної митцем художньої системи. Цим зумовлена поява такої галузі літературознавства, як “пастернакознавство”, що особливо активно розвивається протягом останніх 10-15 років і пронизана пафосом пошуку того напрямку літературознавчого дослідження, котрий сприятиме цілісному осягненню цього складного, багатогранного та самобутнього явища російської літератури ХХ століття. З-поміж спроб осмислення специфіки пастернаківської поетичної системи найпомітнішими та найвагомішими є опис особливостей художнього мислення поета (Р. Якобсон, Т. Меркулова, Л.Флейшман), вивчення процесу становлення його творчої індивідуальності (І. Бушман, Р. Вроон, А. Карпов, І. Фоменко, А. Штепенко, О’Коннор, Ю. Лотман), специфічна увага до орієнтації поета на міф та ритуал (В. Баєвський, П. Червинський, О. Тюленева), аналіз генетичних і типологічних зв’язків, що є втіленням літературних сходжень та загальнокультурних наближень (В. Мусатов, Л. Гінзбург, Є. Еткінд, А.Лавров, Дж.Коппер, М. Павловець), визнання тяжіння пастернаківської художньої думки

до творчої естетики футуризму, авангарду, кубізму, сюрреалізму (Ж. Ланн, Л. Флейшман, Д. ді Сімплічіо, А. Юнгрен, С. Фаріно). Пошук відповіді на головне питання пастернакознавства сучасною наукою дозволяє визначити провідну його тенденцію, яка базується на проєктивному методі аналізу художньої системи митця, що, уможливаючи накреслення точок її сходжень та відштовхувань з іншими художньо-естетичними системами, не повною мірою сприяє виявленню та класифікації прикмет її власної унікальності. Критична література, присвячена Пастернакові, підтверджує висновок, що його творчість викликає неоднозначні, інколи несумісні, діаметрально протилежні трактування: егоцентризм лірики, максимально можлива суб'єктивність чи дійсна "близькість до природи", звертання до "самої речі", метонімічність чи метафоричність художнього мислення; активність "я", довільність його мисленнєвих ходів чи підпорядкованість зовнішнім впливам світу, споглядальність; змістовний традиціоналізм, повернення до класичної естетики чи захопленість авангардизмом та формальне експериментаторство. На думку автора дисертації, суперечливе прочитання своєрідності лірики Пастернака не тільки припустиме щодо створеної поетом художньої системи, але й провокується нею, точніше, тим художнім феноменом, який вона породжує. Саме тому обмеження творчості митця відомими науці уявленнями про характер сучасної літератури одразу обертається значними її спотвореннями, а рівень продуктивності дослідження даного художнього явища є прямо пропорційним до ступеня усвідомлення унікальності його позицій у літературному контексті. Необхідність такого підходу до проблеми дослідження художньої системи Пастернака-лірика, що базувався б на визнанні первинності даного художнього феномена та принциповому невписуванні його в будь-який контекст або ж визнанні вторинності контекстуальних впливів, зрештою й визначає **актуальність** даного дослідження.

У реферованій дисертації здійснено спробу встановлення критеріїв такого підходу до художньої системи, внаслідок якого екстраполяція на явище, що вивчається, зовнішніх по відношенню до нього закономірностей була б мінімальною, а дослідження максимально сприяло б розкриттю самобутньої його природи, що є вельми актуальним для пастернакознавства. Дослідження ґрунтується на уявленнях щодо яких художня система впорядкована таким чином, що все наявне та вартісне в ній засноване на внутрішньо породжених засадах, у зв'язку з чим і стає можливим набуття адекватних самому явищу, що розглядається, уявлень про нього.

Запропонований підхід набуває особливої ваги сьогодні, коли літературознавчі дослідження переважно зосереджені на вивченні закономірностей, виявлених у літературному та загальнокультурному процесі, що нерідко призводить до витлучення зі сфери наукових інтересів художнього твору (художньої системи) як самостійного предмета вивчення, оскільки той визнається вторинним продуктом роботи культурних та літературно-естетичних механізмів. Твір являє собою взаємодію множинних культурних кодів і дискурсів, але він передусім продукт естетичної діяльності – унікальний та самодостатньо цінний художній феномен. Особливість твору полягає в його здатності створення дечого, що може існувати тільки в ньому, а це свідчить про факт виникнення художньої реальності і спонукає до розгляду даного новоутворення, виходячи з розуміння його власної природи та її законів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась протягом 1996-1999 років на кафедрі теорії та методики викладання літератури Одеського державного університету ім.ІІ Мечникова в контексті колективної теми “Інтеграція і модифікації в родах і жанрових різновидах літератури ХХ століття” як дослідження особливостей поетики ліричної художньої системи.

Питання про цілісність творчої спадщини Пастернака в науці розглядається діалектично: і як її єдність (М. Лотман, А. Магометова, А. Юнгрен, В. Топоров), і як хронологічно проявлена мінливість (В. Басєвський, Л. Гінзбург, А. Жолковський). Відносно завдань даного дослідження продуктивно виявляється ідея цілісності та несуперечливості поетичної системи Пастернака, що закономірна для всіх її проявів. У роботі обґрунтовується позиція, згідно з якою уявлення про корінні відмінності “раннього” та “пізнього” Б. Пастернака не носять радикального характеру, бо переважна більшість принципово важливих параметрів його творчості взагалі не змінювалася. Цим зумовлено те, що в роботі головна увага приділена розглядові лірики як **об'єкта дослідження**, але до аналізу також залучаються й інші пласти творчості митця: проза, статті про мистецтво, листи, чернетки.

Предметом вивчення виступає лірика Б. Пастернака як поетичний феномен, розглянутий під кутом зору його художньої онтології. Передбачається, що застосування даного підходу дозволить досягти **основної мети дослідження**: висвітлити своєрідність художнього бачення Пастернака, розкрити специфіку створеної ним художньої системи, особливим чином організованої і функціонуючої згідно з власними законами, вдається до інтерпретації законів та механізмів організації цієї системи, що передбачає пояснення появи специфічних - пастернаківських – рис, образів речей та явищ особливостями законів їх поетичного буття, яке вони отримують у художньому світі поета.

Хоча досвід наукового осмислення проблеми художнього світу твору вже нагромаджено літературознавством, актуальність його вивчення не втрачається, адже ще не з'ясовано його природу, так само гостро стоїть питання про теоретичне обґрунтування і методику аналізу. Крім того, необхідне також термінологічне впорядкування і визначення статусу поняття “художній світ” у літературознавстві.

Таким чином, у дослідженні постають два комплекси питань: теоретичного та практичного порядку, у зв'язку з чим досягнення поставленої в дисертації мети передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) простежити історію вживання терміну “художній світ” і формування наукової категорії “художній світ”, встановити типологічні особливості, сутність категорії, вписати її в контекст інших літературознавчих категорій, запропонувати визначення терміну;
- 2) описати художній світ лірики Б. Пастернака у вигляді законів його існування та життя речей і явищ у ньому;
- 3) виявити і проаналізувати його константи: структуру і характер перебігу процесів у ньому;
- 4) розглянути закономірності організації художнього світу лірики Б.Пастернака;
- 5) визначити і прокоментувати способи втілення художнього світу Пастернака-лірика в поетичному тексті.

Методи дослідження. Реалізація поставленої мети, необхідність розв'язання зазначених завдань та специфіка матеріалу визначили методологію роботи та методи дослідження. Вивчення лірики Б. Пастернака являє собою іманентно-дескриптивний аналіз закономірностей художньої системи поета. Оскільки лірика розглядається з точки зору опису законів створеної в ній художньої реальності, а також з огляду на проявлення в ній авторської, читацької та персонажної свідомості, дослідження передбачало застосування герменевтичного та феноменологічного методів. Визнання художньої системи внутрішньо детермінованою структурою та необхідність текстуального її аналізу змусили звернутись до структурно-семантичних методів. Коло теоретичних робіт, що склали методологічну базу дисертації, досить широке. Значною мірою на напрямок дослідження вплинули ідеї, викладені в роботах філософського, культурологічного та літературознавчого спрямування, які належать М. Бахтіну, М.Буберу, Г. Гадамеру, М. Гаспарову, М. Гіршману, Е. Гуссерлю, Ю. Лотману, М.Мамардашвілі, Ц. Тодорову. Розуміння автором дисертації особливостей ліричного типу художнього твору закладено працями С. Броймана, С. Гіндіна, Л. Гінзбург, О.Забужко, Ю. Левіна, В. Моренця, В. Сквозникова. Головні засади пастернакознавства представлені роботами В. Баєвського, Б. Гаспарова, А. Жолковського, І. Смирнова, Є.Фарино, Л. Флейшмана, А. Юнгрен, Р. Якобсона. Багато корисної інформації було знайдено в матеріалах міжнародних наукових конференцій, присвячених творчості Б.Пастернака, та критичних статтях останніх років.

Наукова новизна дисертації зумовлюється багатоаспектним висвітленням художніх якостей поетичної системи Б. Пастернака, які визначають її неповторність та художню вартісність. Лірика Пастернака досліджується як поетичний феномен з огляду на художнє буття поетичної системи, оригінальність якої пояснюється законами породженого нею художнього світу. Загальнонауковим принципом, котрий застосовується у дисертації, стало спостереження, яке ґрунтується на свідомій відмові від усіх видів порівняння й абстрагування об'єкта дослідження, внаслідок чого контекстуальні та інтертекстуальні елементи визнаються чинниками вторинної ваги – як матеріал або ж продукт роботи художньої системи, для якої первинно актуальними є власні закони. Особливості стратифікації художньої системи, її формальна та семантична організація трактується як способи об'єктивації художнього світу, а поетичні прийоми визнаються засобами його втілення в художній текст. Вперше особливості функціонування категорій “автор”, “герой”, “читач” у структурі художньої системи поета досліджуються як реалізація функцій світопороджуючого суб'єкта (осмислення і організація художньої реальності в єдине ціле), пояснюючись містеріальним характером події в художньому світі Пастернака-лірика. Новим є також трактування поетичних прийомів втілення образу світу Б. Пастернака в структуру ліричного тексту на основі його просторової (топологічно-топографічної) орієнтованості, що пояснює безсюжетне моделювання події в рамках цієї поетичної системи, дискретно-статичний характер її художнього бачення. В дисертації показано, що комунікативний статус ліричного тексту Пастернака, розглянутий як спосіб повідомлення про його художній світ, характеризується змістовною діалогічністю, а слово про світ - суб'єктивоване, інтимне, несамоцінне. Передбачалось, що таке скерування роботи створить умови для послідовно-несуперечливого опису унікальності художнього досвіду Б. Пастернака, давши можливість співвіднесення закономірностей організації різних рівнів художньої системи.

Теоретичне і практичне значення роботи зумовлюється тим, що в ній здійснюється науково обґрунтована інтерпретація своєрідності і закономірностей художньої системи лірики Пастернака, а тому результати дослідження стануть корисними для істориків літератури. Дисертація має також цінність як спроба встановити термінологічну чіпкість у трактовці категорії “художній світ”, проаналізувавши наукові погляди на художню реальність твору, і представити метод продуктивнішого її використання в академічному літературознавстві для аналізу художніх явищ, запропонувавши концепцію твору як художнього світу. Матеріали та висновки дисертаційного дослідження можуть бути використані в навчальному процесі, знайти своє застосування в практиці вузівського викладання історії літератури ХХ століття і теорії літератури, зокрема в розробці та викладанні загальних курсів і спецкурсів означеної тематики.

Апробація результатів дослідження. Наукові наслідки роботи обговорені на семінарах і засіданнях кафедри теорії та методики викладання літератури Одеського державного університету ім.П. Мечникова (1998, 1999 рр.) та аспірантському семінарі кафедри російської літератури ХХ століття Московського державного педагогічного університету. Основні її положення висвітлювались у доповідях на науковій міжвузівській конференції “Роди і жанри літератури”, присвяченій пам’яті проф. Г.А.В’язовського (Одеса, 1997), конференції “Питання поезики”, присвяченій пам’яті проф. С.П. Ільйова (Одеса, 1997), міжнародній конференції “Русская литература XX века: проблемы изучения и преподавания” (Москва, 1998).

Публікації. Основні результати дослідження відбито у 7 публікаціях.

Обсяг і структура роботи. Мета та завдання дослідження визначили структуру роботи, яка складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (305 позицій) та додатків (10). Перший розділ присвячено теоретичній проблематиці, пов’язаній з категорією “художній світ”. В інших розділах дисертації ведеться аналіз художньої системи Пастернака-лірика в аспекті, який визначено в першому розділі. Обсяг роботи без списку літератури та додатків становить 180 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, формулюється мета, методи та завдання дослідження, визначається методологія роботи, її наукова новизна, доводиться теоретична і практична цінність. Автор дає докладну характеристику сучасного пастернакознавства, акцентує увагу на найголовніших тенденціях вивчення особливостей художньої системи Б. Пастернака, констатує доцільність спрямування власного дослідження.

У **першому розділі, “Твір як художній світ: проблеми методології”**, розглядається теорія і методологія художньої реальності, досягнуті сучасним літературознавством, викладається власне розуміння твору як художнього світу. Спеціальному аналізу піддано філософські засади даної категорії та передумови її формування, що водночас не зміщує дослідження в інші, нелітературознавчі, сфери.

У підрозділі 1.1. першого розділу, “Зміст виразу “художній світ: множинність інтерпретацій”, констатується полісемічний характер вживання виразу “художній світ” у науковій та критичній літературі, його термінологічна нечіткість та метафоричний характер. Йдеться про те, що проблема вивчення твору як художнього світу залишається маловивченою цариною літературознавчої науки (особливо теоретичний та методичний її аспект), незважаючи на достатню кількість робіт, присвячених їй. Далі обстоюється думка, що для розуміння специфіки художньої творчості вивчення літератури як художньої реальності є завданням першочерговим, адже воно акцентує увагу на категоріальній ознаці літератури - здатності створювати самоцінний художній феномен, який і позначається як художній світ твору (системи творів). Вираз “художній світ твору”, який претендує на термінологічну досконалість та понятійну змістовність, обов’язково має базуватися на уявленнях про природу самого поетичного явища як художньої реальності, а твір як художній світ має складати *самостійний* предмет як теоретичного осмислення, так і практичного дослідження, що й дає підстави та імпульс для подальшої розробки загальної методології твору як художнього світу.

У підрозділі 1.2. цього розділу дисертації, “Вивчення художнього світу літератури: концепції, теорії і методи. Проблема втілення”, на основі багатоглядного вивчення питань літературознавчого пізнання твору як художнього світу доводиться, що в науці найбільш послідовно виражають себе два напрямки підходу до цієї теоретичної категорії. Прихильники першого з них визнають художній світ відтвореною зображеною реальністю, аналіз котрої являє собою дослідження прийомів і способів утілення/модельовання її образу в структурі твору за законами поезики (Д. Лихачов, Ю.Лотман, Б. Успенський, В. Федоров, Ф. Федоров, А. Чудаков, ін.). Таким чином досліджуються образи явищ та процесів художнього світу, які визначають його структуру, заповненість та закони функціонування і реалізуються в творі як “персонаж”, “деталь”, “портрет”, “інтер’єр”, “ситуація” (стапка художнього світу), “подія”, “сюжет”, “художній часопростір”, “конфлікт” (динаміка художнього світу) тощо. Ефективніше даний підхід застосовується до аналізу художнього світу літератури з високим ступенем зображальності (епічні жанрові утворення, реалістичні за методом твори). Прибічники другого напрямку в розумінні твору як реалізованої художньої реальності, сповідуючи концепцію суцільної текстуалізації реальності (ідеї Р. Барта, Л. Вітгенштейна, Ж. Деріди), аналізують художній світ як тип мовної реальності, тип дискурсу (М. Гаспаров, А.Жолковський, Ю. Лазебник, Ю. Левін, З. Мінц, І. Смирнов, Ю. Щеглов, Р. Якобсон, В.Ярмак, ін.). На думку вчених, що дотримуються означених позицій, матеріалом літератури є слово, а не матеріально-духовна дійсність, а за найменуванням предмета в тексті не стоїть предметний денотат з просторово-часовими координатами, він залишається суто словесним. В якості об’єкта дослідження тут постає поетичне висловлювання як спосіб означування і структурування художньої реальності. Аналіз та опис художнього світу як мовної реальності тексту визначають методи лінгвопоетики та семантичної поезики: побудова семантичних полів, асоціативно пов’язаних значень (вони складають категоріальні ознаки художнього світу), укладання та подальший опис частотних словників авторських висловів та лексичного складу (заповнення художнього світу), виявлення способом семантичної деривації провідних тематичних мотивів та комплексів тексту (структура та характер процесів художньої реальності) тощо. Стастично-лінгвістичний характер методів дослідження художнього світу як мовної реальності тексту передбачає найпродуктивніше їх застосування до аналізу творів невеликих за

обсягом та жорстко структурованих (ліричних за родо-жанровою природою та модерністських і постмодерністських за методом).

Обидва підходи об'єднує увага до проблеми втілення художнього світу в структурі твору на всіх його рівнях, з одного боку, та визнання залежності організації поетичного цілого від авторської концепції світу, з іншого. Тому вони можуть розглядатися компліментарно, суміщуючись у рамках одного дослідження, що й демонструють праці Ю. Лотмана, З. Мінц, В. Топорова. Небезпека, що криється в застосуванні обох підходів, пов'язана з можливістю змішування проблем генезису художнього світу та його внутрішньої структури. Модель світу автора, його код чи концепція дійсності – абстрактна категорія, що лежить в основі формування досить конкретного одиничного феномену – художнього світу – і не є чинником його внутрішньої організації, як і мовна та духовно-матеріальна дійсність – матеріал для побудови художнього світу, а не сама поетична реальність.

Автор дослідження приходить до висновку, що оскільки художній світ не тільки втілюється у творі, але й уперше набуває своїх характеристик внаслідок спрямованої на його створення естетичної діяльності і аж ніяк не існує поза твором, то без відповіді на питання про природу художнього світу як такої неможливо аналізувати засоби його втілення в структурі твору, тому що вони мотивовані закономірностями художнього світу. Іншого способу дослідження, окрім іманентного, для художнього світу бути не може, адже він є внутрішньо обумовленою цілісністю, яка проявлена в кожній частці художньої системи. Лише у разі дослідження самодовільної природи художнього світу стає можливим аналіз способів його втілення в структурі твору.

В заключному підрозділі 1.3. першого розділу, *“Художній світ: природа і мова опису”*, систематизуються погляди на сутність твору як художню реальність і методика його літературознавчого аналізу, детально йдеться про становлення і внутрішню організацію художнього світу, який є, з одного боку, аналогом характеристики самого твору як художньо-естетичного феномену, а з другого – літературознавчою категорією, за допомогою якої досліджується здатність твору бути художнім світом.

Матеріалом художньої реальності є фрагменти існуючої поза твором дійсності, оформлені за допомогою літературних прийомів як художньо-словесні образи, що в творі стають реаліями, фактами його художнього світу. Твір як художній світ залишається актуальним, доки триває самоочевидно та відтворюється на власних засадах, – як данність. Методологічним наслідком цього є визнання художнього світу причиною самого себе та потреби його опису у вигляді констатації і дескриптивної реєстрації.

Художня реальність є наслідком естетичної діяльності і включає учасників останньої як свої структурні елементи. Їх функціонування розглядається як активність самого художнього світу і реалізація його закономірностей у поведінці автора, героя, читача, які є акантами (світлопороджуючими суб'єктами) художнього світу твору. Кожна конкретна актуалізація художнього світу – одне з можливих ймовірно спродукованих самим художнім цілим проявлень дії законів його художнього буття. Варіанти ж актуалізації художнього світу твору наперед передбачити неможливо, вони можуть бути констатовані лише постфактум, адже механізм їх породження невіддільний від конкретного факту естетичної діяльності. Саме тому таке важливе значення мають у літературознавстві дескриптивні методи дослідження рецепції художніх творів.

Поетична система впорядкована таким чином, що в ній можливе існування на засадах її власних законів, з яких постають також уявлення про неї, тобто вона організована як топос, реальність. Саме таке розуміння природи художнього явища дозволяє розглядати його як художній світ, свідченням чого є, на думку дисертанта, і сама історія виникнення й функціонування даної категорії в науці (погляди Г. Гегеля, Ф.Шеллінга, В. Белінського, Г. Гадамера, ін.). Кожен елемент художнього цілого, розглянутий з точки зору його художнього буття, є реалізацією загальних законів художньої реальності, а його структура - засіб утілення художнього світу в структуру породженої ним художньої системи. Про доцільність такого підходу свідчить і сучасна філософія науки, де останнім часом активно розробляється концепція множинності реальностей, поява якої спродуквана усвідомленням необхідності адекватного дослідження онтологічності таких явищ, як сон, фантазії, змінені стани свідомості, естетичні реальності (Є. Ковалевська, С. Хоружий, ін.).

В цьому ж підрозділі роботи автор звертається до поглядів на художній світ як різновид віртуального світу та як засіб побудови квазіреальності й доводить думку про те, що він, на відміну від віртуального, не заміщує собою, не імітує та не симулює об'єктивну дійсність, не творить її гіпердублів, а є особливим, художнім, типом буття, що дається читачеві як художньо-естетичний досвід.

Пропонується таке робоче визначення категорії “художній світ”: художній світ – літературознавча категорія, покликана описувати твір як тип реальності, що виникає внаслідок спрямованої на його створення естетичної діяльності, під час якої виробляються закони і способи існування вигаданих автором художніх явищ, котрі набувають статусу єдино повноважних при кожній актуалізації даного художнього феномена. Художній світ в контексті літературознавчого дослідження являє собою формально-змістовну категорію, що описує максимально чітко та мотивовано закономірності художньої системи в термінах законів виникаючого в ній художнього світу. Знання цих законів ні з чого зовнішнього не впливає, а розуміння їх є умовою можливості осягнення всіх закономірностей у художній системі, яка є внутрішньо організованим цілим.

Другий розділ, “Художній світ Пастернака-лірика: характеристика якостей і закони існування”, являє собою описово-термінологічний опис художнього світу як існуючого феномена, його законів, структури та характеру протікання процесів у ньому. У підрозділі 2.1. подається огляд наукової літератури, де піднімається проблема вивчення лірики Пастернака як художнього світу і доводиться обмеженість та фрагментарність вирішення цього питання сучасним пастернакознавством (М.Алексєєва, Г. Гиржева, А. Жолковський, А. Кретинін, Н. Кузіна, Ю. Лазєбник, Ю. Левін, Ю. Щєглов, В. Ярмєк), а також констатується, що художній світ Пастернака-лірика не розглядався, як це мало б бути, з точки зору законів його художньої онтології.

У підрозділі 2.2., “*Характеристика якостей художнього світу Пастернака-лірика: матеріально-тілесний та духовно-смысловий плани реальності*”, на основі описово-термінологічного аналізу встановлюється духовно-тілесне походження реалій художнього світу Пастернака-лірика. Ця реальність, маючи тілесно-матеріальний статус, характеризується ще й внутрішньо-духовним статусом, завдяки наявності в ній сфери “*родової суб'єктивності*”, до якої виявляється причетним усе існуюче. Ця реальність характеризується тілесністю і духовністю як двома обов'язковими та невіддільними своїми якостями:

тут немає голої, бездуховної тілесності, як і безплотного, невіленого внутрішнього ідеального змісту. Крім того, для даної художньої системи опозиція “внутрішнє/зовнішнє” є нерелевантною, замість неї діє механізм вільної підстановки: явища внутрішнього порядку подаються як тілесноподібні форми (свідомість ліричного “я” - внутрішня тілесність, наповненість речами), а тілесність являє собою форму, яка здатна нести внутрішньо-духовне, вона зберігає думки, почуття, переживання, враження та передає їх, тобто послуговується ними як власними ознаками. Як наслідок, емоції, почуття, враження стосовно об'єкта нерозривно пов'язуються з самим об'єктом і складають його невід'ємну прикмету; явищам світу притаманна здатність викликати стани-враження, бо вони наділені внутрішньою енергією; маю відчуття й проникаються внутрішнім станом, за Пастернаком, – прерогатива всесвіту взагалі.

У межах даного художнього світу все наділене однаковими величинами вимірювання, існує на одних і тих же засадах, має загальні властивості, виготовлене ніби “з одного шматка”, з одного матеріалу реальності, за одними і тими ж закономірностями та характеризується загальною спорідненістю та фундаментальною пов'язаністю всього з усім. Цим пояснюються особливості відносин ліричного “я” зі “світом”, побудованих на зміщенні співвіднесення “я”\“не-я”, “своє”\“чуже”, цим же пояснюється відповідність пастернаківської лірики означенню “пейзаж душі” та “природний пейзаж” одночасно. Автор дослідження не погоджується з досить популярною в пастернакознавстві думкою про тяжіння Б. Пастернака до пантеїзму, пристрасть поета до оживлення природних явищ та матеріальних речей, створення їх персоніфікованих богоподібних образів. У межах даного художнього світу все існуюче є одноприродним, таким, якому притаманні внутрішні та зовнішні виміри, що визначає мислення про навколишнє та сприйняття його за принципом аналогії. Подібність розцінюється як свідчення внутрішньої спорідненості явищ, що мають спільні якості, а зовсім не екстраполяція людської вимірності на світ.

У підрозділі 2.3., “Процесуальність у художньому світі Пастернака-лірика”, викладається ідея містеріальної природи пастернаківської реальності. Насамперед констатується, що світ Б. Пастернака відзначається динамічним характером: його зіткано з густою мережі вчинків і відносин. Шляхом структурно-семантичного аналізу окремих ліричних текстів доводиться, що художній світ Пастернака-лірика розгортається безпосередньо “тут і зараз”, завжди конкретний, не може спостерігатися відчужено як незмінна, перебуваюча в собі сутність, і дійсний лише для того, хто бере в ньому участь, оскільки ця реальність пульсує, заново створюючись щомиті. Подібно до містеріального дійства, вона залучає все і вся до участі в тому, що відбувається, і відводить кожному певну роль у цьому процесі. Художній світ з таким потенціалом подієвості має безліч актантів – суб'єктів, наділених енергією, волею та здатністю до дії.

Явища поетичного світу Пастернака – функції, які ще мають виконатись і визначитись в практичному порядку, за їх роллю в містерії, що відбувається. Те чи інше явище подається тут як подія його втілення, процес надбання світом і має ознаки виконаної роботи по його створенню, що і визначає процесуальність художнього світу Пастернака-лірика, який характеризується суцільною подієвістю та постає як реалізований акт, виконане зусилля, результат проведення певної роботи.

У підрозділі 2.4., ““Торкання” і “діалог” як способи існування явищ у художньому світі Пастернака-лірика”, йдеться про принцип, який лежить в основі існування речей та явищ у художньому світі Пастернака-лірика, - взаємонадбання. Цьому світові

властива незмінна потреба в “іншому”, як у собі самому, що встановлює провокативний статус речей у ньому. Закон даного художнього світу полягає в тому, що будь-яке явище зорієнтоване на власне оточення як можливість реалізації в ньому свого існування. Цим законом вимірюються життя і смерть художнього світу Пастернака-лірика. Жити – означає накопичувати та витратити енергію, діяти і зазнавати впливу, відкриватися всесвіту, а позаконтактність та ізоляція – це смерть.

Взаємонадбання як спосіб існування речей та явищ у художньому світі Пастернака-лірика являє собою процес взаємодії, який передбачає двобічну участь-реагування контактерів і є суб’єкт-суб’єктивним (особистісним, за принципом “я”-“ти”) типом взаємин. Контакт здійснюється на рівні матеріально-фізичному як контакт-торкання (проникнення, змішування, доторкання та ін.), який призводить до змін зовнішнього вигляду світу, надбання ним нових рис та ознак, а на рівні духовно-смысловому - як контакт-діалог (розуміння, сперечання, дискусія, обмін внутрішнім досвідом), який реалізується як надбання нових вражень, почуттів, переживань. Наявність у пастернаківській реальності матеріально-тілесної сфери забезпечує зовнішній контакт, а духовно-смысловий вимір (сфера родової суб’єктивності) - можливість діалогу-контакту окремих суб’єктів світу. В процесі контактування між учасниками встановлюється “канал зв’язку”, виникає обмін якостями, ознаками, народжується спільний досвід у спільному топосі взаємонадбання.

Третій розділ дисертації, “Внутрішньо організоване ціле художнього світу Пастернака-лірика”, являє собою системно-цілісне дослідження способів внутрішньої організації даного світу. Чинниками смисло- і формотворення всіх рівнів художньої системи як цілісності визнаються категорії “автор” і “читач”, на аналізі яких і зосереджено увагу в цьому розділі. Вони трактуються як реалізація функцій світопороджувачого суб’єкта та як умови осмислення й організації художньої реальності в певну єдність. У підрозділі 3.1., “*Ліричний тип організації художнього світу*”, постає аналіз ліричного способу організації цілого художньої реальності, згідно з яким моделювання художнього світу здійснюється в особистісних категоріях, категоріях “я” (В. Моренець, Л. Гінзбург, О. Забужко, В. Сквозников, ін.).

Підрозділ 3.2., “*Позиція автора як світопороджувачого суб’єкта в художньому світі Пастернака-лірика*”, присвячено розгляді ліричного “я” Пастернака як способу естетичного бачення світу. Ліричний суб’єкт поета характеризується особливою природою активності, що полягає у спогляданні світу і фіксуванні проявів власного буття (проявів власної суб’єктивності) як проявів активності світу. Пасивність “я” Пастернака, на яку так часто звертається увага в критичній літературі, є наслідком установки на ненав’язування предметові власних уявлень про нього, що передують безпосередньому контакту з ним. Реальність постає як “само-себе-розкриваюче-буття”, а ліричний суб’єкт Пастернака визначається як інстанція, через яку світобуття стає собою у факті надбання його свідомістю “я”. Світ як активно буттєве начало сприймається ліричним “я” як інший існуючий суб’єкт. “Я” впускає світ у себе і переживає світ у собі як відділене від “я” інше “я”, звідки й виникає уявлення про “родову суб’єктивність” світу. Визнання одноприродності явищ світу породжує організацію бачення цього світу на основі принципу “понад бар’єрами”, що встановлює можливість будь-яких зближень речей і явищ на основі закону фундаментальної пов’язаності всього існуючого.

Такий тип мислення про світ являє собою “мислення-у-світ” і ґрунтується на визнанні персональної причетності

усвідомлюючого до світу. Уявлення, знання, істина про світ постануть як результат внутрішньої роботи свідомості та характеризуватиметься і фактографічністю, і суб'єктивністю водночас. Виконання ж функції організації світу в єдине ціле можливе лише з однієї придатної для цього позиції - позиції учасника процесу розкриття світом самого себе - і реалізується як рівновага між дією та спогляданням.

Шляхом текстуального аналізу доводиться, що в ліриці Б. Пастернака спостерігається суміщення контекстів оповідача-спостерігача і діючого в контексті того, що відбувається зі світом. Позиція суб'єкта нараці - максимально індивідуалізована, локалізована "тут і тепер", в координатах топосу самої події і невіддільна від дії та враження, нею спричиненого, що пояснюється містеріальним характером художнього світу Пастернака-лірика. Загальна картина того, що відбувається в світі, є відкритою структурою, яка складається з декількох позицій, що належать суб'єктам дії, - декількох систем оцінювання, декількох просторових планів. На те, що відбувається, відсутні сторонні погляди, властивості речей подаються як енергія, в якій вони перебувають, певна життєва ситуація (містеріальне дійство) кохання, творчості, розриву, грози, приходу осені, впливу якої підпорядковується весь світ, а художнє бачення його стає сповідальним, документальним та багатоплановим.

Активність ліричного "я" Пастернака по відношенню до світу - відкрита активність, та, що запитує, провокує, відповідає, а не охоплює і завершує бачення реальності. Позиція світопорядкуючого суб'єкта відзначається повною вплетеністю в саму подію спілкування зі світом, з якої і організується бачення художньої реальності як цілого. Художній світ Пастернака-лірика естетично нестійкий, оскільки не має позиції, яка б ззовні завершувала його бачення. Світ подано в етичних характеристиках діючого в ньому. Естетичні показники не спростовуються, визнаючись як такі, що належать самій реальності, а не погляду на неї, і описують життєдіяльність як творчий процес. Явище володіє художністю в самому житті, а мистецтво включається в творчий процес природи, постаючи серед світових речей. Гарантією істинності побаченого в світі є освоєння реальності на основі переживання її ліричним "я".

В останньому підрозділі 3.3. третього розділу дисертації, "*Читач як світопорядкуючий суб'єкт художнього світу Пастернака-лірика*", категорія "читач" розглядається як особливий компонент художньої системи твору, який організує його сприйняття. Оскільки світ у художній системі Б. Пастернака існує як враження, то чуттєве його переживання - єдиний спосіб надбання змісту, зафіксованого у тексті. Читання - такий же акт розуміння, а значить, творчий акт, як і створення форми твору, що впливає зміст досвіду ліричного "я" про світ. Продуктом процесу читання повинно стати те саме враження, яке раніше сприяло виникненню твору. Художній зміст не є деякою думкою чи ідеєю, котру автор закодував у тексті за його образами. Зміст реалізовано у тексті як механізм, який за умови його сприйняття породжує в свідомості читача необхідне враження стосовно ситуації, події, що відтворено в тексті. Завдання мистецтва, за Пастернаком, - стати "джерелом насолоди", тобто бути "фактом з живими наслідками", відгуками. Текст же сам по собі - ескіз, епод до можливого народження всесвіту. Внаслідок такої установки контекст читача втягується в загальний контекст події явлення світом самого себе, розмикаючи рамки художнього тексту в життєву реальність. Такий тип співвідношення тексту та зображеної в ньому реальності близький до "маніфестаційного" або "перформативного" типу, для якого характерна актуалізація подій, про які розповідається, в процесі їх сприйняття.

Тому, як організоване ціле художнього світу Пастернака-лірика законами його поетичного втілення і як створюються умови для адекватного їх сприйняття читачем, присвячено **четвертий розділ дисертації, “Зовнішньо організоване ціле художнього світу Пастернака-лірика”** Художній світ Пастернака-лірика - буття, що зростає, становиться, змінюється і не є рівним самому собі будь-якого наступного моменту. Завдяки цьому лірика, що його втілює, має чітко виражений подієвий план. У підрозділі 4.1., “*Втілення динаміки художнього світу Пастернака-лірика: сюжет і фабула*”, аналізується фабульно-сюжетний устрій лірики Б. Пастернака. Оскільки створена нею художня реальність має два модуси існування (матеріально-тілесний і духовно-смысловий), то подієвість представлена в кожному з них, будучи виразником динаміки духовно-смыслового руху (внутрішньої зміни) і руху просторово-матеріального (зовнішньої зміни) в ньому, а наявність чітко вираженої фабульності - категоріальна ознака ліричної системи Пастернака. Модель, яка описує динаміку художнього світу Пастернака-лірика і характер подієвості у ньому, може бути представлена, на думку автора дисертації, наступною умовною схемою: “Стихія – атрибут-індикатор – зміщений світ”. Подієвість у пастернаківському світі виявляє активність самої реальності. Стихія - динамічна сила, нічим не стримана, яка наділена енергією, необхідною для здійснення будь-яких дій у даній реальності. З числа найбільш показових актантів художнього світу Пастернака-лірика в дисертації виділяються такі: “зима”, “весна”, “літо”, “осінь”, “кохання”, “розрив”. Усі вони існують як сили природні, органічні в рамках художньої реальності, що здатні до самореалізації. Кожна з них має власний характер впливу на світ, але виявляється і розцінюється кожен факт впливу як творчість, притаманна самому життю. Вплив стихії на світ має “прикмети” (супроводжувальні ознаки, знаки проведеної роботи), за якими він може бути впізнаний. Вони визначаються в дослідженні як атрибути, індикатори стану світу. Результатом дії стихії є зсув світобудови, який формує певний стан світу (у внутрішньому та зовнішньому планах). Побудована схема подієвості є загальною схемою всякого процесу, що має місце в реальності і реалізується у фабулі ліричного тексту даної художньої системи.

Що стосується формально-зображальної (сюжетної) організації подієвості в ліриці Пастернака, де процесуальність подано як послідовно організований спосіб її бачення, то вона представлена як зміни, що даються “в кінцевій відірваності окремого стану” (пастернаківська термінологія) художньої реальності, оскільки мистецтво втілює сам “градус зміщення реальності” дією сили (стихії) на неї. Динаміка світу кристалізується у моментальному, миттєвому його стані, який фіксує найвищий момент здійсненого зміщення світобуття. Світ, що перебуває в стані руху, постає як окрема застигла поза світу. Динаміка пастернаківського світу прагне втілення в пластиці, набуття визначеності, фіксованості. Світ, з одного боку, - енергія, світовий промінь, з іншого, ця енергія залишає після себе застигли форми, в яких зберігається. Тілесність світу, що спостерігається, - відбиток сили, яка його пронизала, виконавши певну роботу. Ці спостереження дозволили зробити висновок про те, що сюжету як розгорнутої послідовності бачення подій лірика Б. Пастернака позбавлена, бо подає не сам процес, а його цілеспрямованість – результативність. Моделюючи художній світ свідомість розщеплює те, що відбувається, на сегменти – окремі самостійні миттєвості - і фіксує їх, приписуючи дійству значення і смисл. Те, що здалось випадковим у момент його виникнення, фіксується як таке, що має чітке функціональне призначення і місце в загальній процесуальності світу. Причинність не привноситься в світ свідомістю ліричного суб'єкта як його здатність довільної асоціативності (як це подекуди трактується в науці), а представляє

собою розуміння з цієї позиції того, що відбувається, як наділеного каузальністю в самій реальності.

Підрозділ 4.2., *“Образ як форма, що втілює художній світ”*, присвячений аналізу пастернаківської поезики в аспекті структурування образу світу лірики митця. Вся незвичайність створеного поетом образу світу пов’язана з тим, що в зображенні поетичної реальності акцентовано момент, коли речі, які проходять процес творення, застигли на півдорозі, коли сліди перетворень вже почали проступати і виявились схопленими художньою свідомістю.

Принцип художнього моделювання світу, що використовується Пастернаком, ґрунтується на сприйнятті будь-якого явища через метонімічну опосередкованість середовищем, що його втілює, і метафоричне стягування всередину змодельованого явища того, що його перетворює. Ця особливість пояснюється взаємонадбанням як законом існування в художній реальності Пастернака-лірика та суцільною дієвістю, постійною самоактуалізацією світу. Світ постає нероздільним в акті творення/переробки, бо все в ньому охоплюється єдиною силою творчої перебудови. Речі, предмети, явища світу втрачають свого відокремленість, переходячи у власне оточення як у свою нову іпостась-реалізацію та вбираючи все навколишнє за принципом контакту-взаємодії *“всього з усім”*.

Для образу світу, поетично зафіксованого в ліриці Б. Пастернака, характерне просторове втілення. Простір, що наділений різноякісністю, становить основну характеристику образу світу з ознаками топологічності та топографічності. Смилова єдність речей, подій, явищ розкривається поетом не в порядку часової послідовності, а синхронно, за внутрішньо рефлексивною логікою такого цілого, яке оформлене як топос, що здолав хронос, - в єдиній просторовій площині. Просторова локалізація дозволяє вліпити та продемонструвати *“контактність”* - найважливіший момент існування художнього світу Пастернака-лірика. Опозиції, в які вкладається опис простору в цій реальності, - *“зближення/віддалення”* та *“надбання/відбирання”*. Основними просторовими показниками тут виступають *“просторність”*, *“тіснота”*, *“хаос”*. Опис простору завжди максимально розкритий, дискретний, детальний і статичний, що ще раз доводить неможливість розгорнутої сюжетності в даній художній системі.

Час у художньому світі Пастернака-лірика виведено назовні, подано через форму простору, в просторових координатах. Дія і зміна як її результат - характеристики часового порядку - в художній системі Пастернака також подані через просторове втілення. Процес, який має бути зафіксованим в оповіді, подається як опис *“масових сцен”*, що помічає не саму дію, а її учасників та характер змін, що відбулися в світі.

В останньому підрозділі 4.3. четвертого розділу дисертації, *“Текст як організоване висловлювання про художній світ: слово про світ”*, увага приділяється комунікативному статусу лірики Б. Пастернака з точки зору розуміння тексту як повідомлення про художній світ.

Аналіз ліричного повідомлення про художній світ через дослідження внутрішнього комунікативного статусу тексту (експлікованого автора та адресата повідомлення) засвідчив, що художня система Пастернака підтверджує чималу кількість звертань до ситуації діалогу. Останній являє собою діалог суб’єктів свідомості, а не тільки риторичний діалог суб’єктів мовлення, що визначає наявність у ліричному повідомленні про світ декількох суб’єктів-комунікантів. У даній художній системі

пріоритетною є множинність рівноправних між собою трактувань того, що здійснюється й про що повідомляється. Позиція, з якої ведеться розповідь, максимально суб'єктивована з мовного погляду. Предмет, подія, явище подаються в світлі чийоїсь позиції, так би мовити, з чийогось голосу. Слово про світ - несамоцінне і невіддільне від контексту, який його породжує. Манера мовлення про світ з огляду на його зовнішній комунікативний статус не є втіленням філософських роздумів "людини взагалі" або ж реакції стороннього спостерігача, вона інтимна та особистісно орієнтована й внутрішнім устроєм розрахована саме на таке читацьке сприйняття.

У **висновках** формулюються загальні підсумки дисертаційного дослідження. Художній світ - це якість твору, здатного продукувати унікальний самоцінний художній феномен; а також літературознавча категорія, покликана описувати художню систему як поетичну реальність. Твір як художня реальність має розглядатися з погляду на закони його художньої онтології, що визначають своєрідність певного художнього явища та всі особливості його організації (внутрішній устрій, художнє оформлення, сприймання).

Констатується, що аналіз художньої реальності Пастернака-лірика з огляду на зазначене розуміння категорії "художній світ" включав три етапи: а) описово-герменевтичний опис художнього світу як існуючого феномена, аналіз законів, структури та характеру протікання процесів у ньому; б) системно-цілісне дослідження способів внутрішньої організації світу (функціонування категорій "автор", "герой", "читач" в якості світопороджуючих суб'єктів); в) вивчення об'єктивації художнього світу в структурі твору за законами поезики, що передбачало текстологічне та структурно-семантичне дослідження сюжетно-фабульного рівня лірики Б. Пастернака, структури художнього образу даної поетичної системи, включаючи його часово-просторові параметри, та аналіз комунікативного статусу ліричного тексту. Наголошується, що окремі елементи та рівні цієї художньої системи характеризуються взаємною впорядкованістю та відповідністю внутрішнім законам художнього світу Пастернака-лірика.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. "...Места и главы жизни целой..." (изобразительность лирики Пастернака) // Слов'янський збірник: Східнослов'янські літератури. – Одеса, 1997. – Вип. 4. – С.230-241.
2. Образ в контексті категорії "художній світ" (зі спостережень над поетичною системою Б.Пастернака) // Проблеми сучасного літературознавства. – Одеса, 1997. – Вип. 1. – С.179-190.
3. Організація процесів в художньому світі поезії Пастернака // Історико-літературний журнал. – Одеса, 1998. – №4. – С. 68-74.
4. Поетика поступка в художественной системе Пастернака // Вісник Дніпропетровського університету: Літературознавство. Журналістика. - Вип. III - Т.1. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1999. - С. 20-27.
5. Художественная система Б.Л.Пастернака: черты эссеистичности и биографизма. – Проблеми сучасного літературознавства. – Вип.5. – Одеса: Маяк, 1999. – С. 163-171.

6. Особенности художественного мира в лирике и поэзия Б. Пастернака // Роды і жанри літератури: Зб. наукових праць за матеріалами конференції, присвяченої пам'яті проф. Г.А.В'язовського.–Одеса, 1997.–С. 162-166.
7. Художественный мир Б.Пастернака в мифологическом контексте // Духовна спадщина Київської Русі.–Одеса, 1997.– Вип. 2.–С. 168-178.

АНОТАЦІЯ

Іванова О.А. – Художній світ Пастернака-лірика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.02 – російська література. – Одеський національний університет ім.І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України, м.Одеса, 2000 р.

У дисертації досліджується художня система лірики Б. Пастернака в якості художнього світу, що нею породжується. Доводиться, що даний підхід суттєво розширює рамки наукового дослідження специфіки окремого феномена літературного процесу шляхом аналізу його художньої онтології, залишаючись у межах опису художньої системи і застосуванням феноменологічного, герменевтичного, текстологічного та структурно-семантичного методів.

Художня реальність Пастернака-лірика має містеріальний характер, розгортається безпосередньо “тут і зараз”, завжди конкретна, не надається для відчуженого спостереження й дійсна тільки для того, хто бере в ній участь. Вона пульсує, створюючись кожної миті заново. Контекст становлення-проявлення реальністю самої себе на рівні поетичного його втілення суміщує, обіймає контексти всіх учасників естетичної діяльності (автора, героя, читача), а образ світу, що виникає в ліричному тексті, має просторові ознаки - ознаки топографічності та топологічності. Пастернаківське ж слово про світ – максимально суб'єктивоване і невіддільне від контексту події, що відбувається у світі і зі світом.

Ключові слова: художній світ, естетична діяльність, художня система, лірика, образ, структура, семантична і формальна організація, світопороджуючий суб'єкт.

АННОТАЦИЯ

Иванова Е.А. Художественный мир Пастернака-лирика. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 – русская литература. – Одесский национальный университет им. И.И. Мечникова, Министерство образования и науки Украины г.Одесса, 2000 г.

В диссертации осуществляется попытка внутренне непротиворечивого описания художественной системы лирики Б. Пастернака как уникального образования с выявлением тех качеств, которые определяют его художественную ценность, поэтому исследование посвящено рассмотрению лирической системы Пастернака в качестве особого поэтического феномена -

художественной реальности. Подобный ракурс литературоведческого анализа специфики художественного явления актуален как для пастернаковедения, осознающего необходимость изучения своеобразия созданной Пастернаком художественной системы на основании целостного ее описания, так и для теории литературы, продолжающей поиски адекватных методов анализа художественных феноменов.

В данной работе литературоведческий анализ особенностей и закономерностей поэтической системы осуществляется путем анализа ее художественной онтологии, что переориентирует анализ художественной системы в сферу законов ее художественного бытия. Исследование целого художественной системы Пастернака-лирика проводится на основе комплексного подхода, который опирается на единую научную теорию поэтической системы как художественного мира, что создает условия для последовательно-непротиворечивого описания уникальности художественного опыта Пастернака и интерпретации отдельных свойств данной лирической системы.

“Художественный мир” – литературоведческая категория, призванная описывать произведение (систему произведений) как возникающий в результате эстетической деятельности уникальный феномен, с одной стороны, и качество самого произведения быть художественным миром, что означает создание условий, при которых вырабатываются и обретают статус единственно полномочных законы и способы актуализации вымышленных автором художественных явлений, с другой. Между закономерностями художественного мира произведения и организацией художественной системы (внутреннего ее строения, художественного оформления и восприятия) существуют взаимно однозначные соответствия.

В связи с таким пониманием природы художественной реальности исследование художественного мира Пастернака-лирика включало три этапа: дескриптивно-герменевтическое описание художественного мира как существующего феномена, анализ законов, структуры и характера протекания процессов в нем; системно-целостное исследование способов внутренней организации мира (функционирование категорий “автор”, “герой”, “читатель” в качестве миропорождающих субъектов); исследование объективации художественного мира в структуре произведения по законам поэтики, что предполагало структурно-семиотический и семантико-текстологический анализ сюжетно-фабульного уровня лирики Б. Пастернака, структуры художественного образа данной поэтической системы, включая его пространственно-временные параметры, а также анализ коммуникативного статуса лирического текста.

Художественная реальность Пастернака-лирика отличается мистериальным характером, будучи растущим, становящимся и не равным в каждое иное мгновение самому себе бытием, которое приобщает к себе, устраняя возможность отчужденности и наделяя каждого ролью в происходящем. Способ организации процессуальности в художественном мире Пастернака-лирика может быть сведен к схеме, являющейся общей для всякого события, имеющего здесь место: “стихия (сила-чувство, несущая изменения в мир) – атрибут-индикатор (орудие воздействия на мир и фактор проявления воздействия) – смещенный мир (новое состояние мира)”. Художественный мир Пастернака-лирика сплошь активен и процессуально проявлен, в нем наличествует множество актантов, выполняющих колоссальные объемы работы, в результате которой рождается мир и все в нем.

В лирике Пастернака на уровне организации ее художественного целого наблюдается совмещение контекстов созерцающего (автора), действующего (героя) и воспринимающего (читателя) в контексте происходящего - контексте совершающегося процесса становления-проявления реальностью самой себя, что определяет такие ее черты, как максимальная субъективность и столь же предельный фактографизм, эстетическая неустойчивость и этическая ориентированность, открытость и многоплановость.

Закон всеобщего родства и фундаментальной связности, характерный для вещей, явлений, процессов художественного мира Пастернака-лирика, обеспечивается одновременной повсеместной и безраздельной телесно-духовной одноприродностью всего существующего в нем, а способом существования в данной реальности является взаимообретение, строящееся по типу субъект-субъектных отношений как взаимодействие-касание и взаимодействие-диалог.

Образ мира Пастернака-лирика (воплощение художественной реальности в структуре лирического текста по законам поэтики) имеет пространственные показатели, отличаясь топографичностью и топологичностью, моделирование мира максимально статично: динамика стремится к фиксированному воплощению, в связи с чем, при ярко выраженной фабульности данной поэтической системы, ее характеризует принципиальное отсутствие развернутой сюжетности.

При рассмотрении лирических текстов Пастернака в качестве сообщений о художественном мире оказалось, что коммуникативный статус лирики Пастернака характеризуется диалогичностью, причем диалог представляет собой не только диалог субъектов речи, но и субъектов сознания, отчего сообщение о мире – полистилистично, индивидуализировано, интимно и несамоценно.

Ключевые слова: художественный мир, эстетическая деятельность, художественная система, лирика, образ, структура, семантическая и формальная организация, миропорождающий субъект.

Summary

Ivanova E.A. The artistic world of Pasternak's poetry. - Manuscript.

Thesis for Candidate degree in Philology, speciality 10.01.02 – Russian literature – Mechnikov State University of Odessa, 2000.

In the thesis the artistic system of Pasternak's poetry is investigated as an artistic world produced by that system. It is proved that this approach extends the boundaries of scientific research of the specificity of a separate phenomenon of literary process by means of analysing its artistic ontology, with analysis remaining within the bounds of immanent hermeneutic description of the artistic system, textology and structural-semantic investigation.

The artistic reality of Pasternak's lyric poetry is notable for its mysterious nature, it reveals itself "here and now", is always concrete and cannot be observed estrangedly, it is actual only for those who participate in it. This reality pulsates and is at each moment created anew. The reality's formation-manifestation context on the level of its poetic realization unites all the participants of aesthetic activity (author, character,

reader) and the image of the world which arises in the lyrical text has space markers – topographical and topological. Pasternak's word about surrounding world is highly subjective and inseparable from the context of events which happen in the world and with the world.

Key words: artistic world, aesthetic activity, poetic system, lyric poetry, image, structure, semantic and formal organization, world generating subject.

